

HEIDI HAANILA, ANNE SALMINEN & PII TELAKIVI

Maailmaan ulottuva minuu

Mielenfilosofia on perinteisesti määritelty mielen rajoittuvan pään sisälle – tarkemmin sanottuna aivoihin. Viime vuosikymmeninä suurta kiinnostusta herättäneet laajentuneen ja ruumiillisen mielen teoriat ovat kuitenkin kyseenalaistaneet aivokeskeisen ajattelutavan. Niissä mieli pohjautuu aivotoiminnan lisäksi koko ruumiiseen ja vuorovaikutukseen ympäristön kanssa. Mielen ymmärtäminen kehollisena ja maailmaan kietoutuneena vaikuttaa myös minuuden tulkintaan. Jos kehollinen mieli laajenee, laajeneeko minuu mielen mukana?

Missä mieli loppuu ja muu maailma alkaa? Andy Clarkin ja David Chalmersin kysymys synnytti pitkän ja monopolviseen keskustelun, joka on muokannut koko mielenfilosofian kenttää. He esittivät kuuluisassa artikkelissaan ”The Extended Mind” (1998), että ulkomaailman apuvälineet, kuten muistikirjat tai tietokoneet, voivat olla kognitiivisten prosessien muodostamisessa mukana siinä missä aivot ja muut biologiset ruumiinosatkin.

Clark ja Chalmers kuvaavat laajentunutta kognitiota esimerkein. Tunnetuimmassa esimerkkitapauksessa muistisairas Otto käyttää apunaan muistikirjaa, josta hän saa tarvitsemansa tiedot. Mennessään taidemuseoon hän tarkistaa sen sijainnin kirjastaan, kun taas normaallimuistinen Inga luottaa biologiseen muistiinsa. Clarkin ja Chalmersin puolustaman yhdenvertaisuusperiaatteen (*parity principle*) mukaan Oton ja Ingan uskomukset toimivat samalla tavalla riippumatta siitä, ovatko ne päänsisäisiä vai -ulkoisia. Ulkoiset apuvälineet ovat uskomusjärjestelmän laajentumia, jos ne ovat helposti, luotettavasti ja automaattisesti käytettävissä. Oton muistikirja täyttää mainitut ehdot, joten hänen uskomuksensa rakentuvat osittain tämän ulkoisen materiaalisin pohjan varaan. Kognitiivisissa prosesseissa ratkaisevaa ei ole sijainti vaan niiden toiminnalliset roolit.¹

Laajennetun mielen teoria nojaa perinteiseen kognitiotieteeseen, jossa mieltä verrataan tietokoneeseen. Tietokonemetaforan mukaan mieli on kuin tietokoneen ohjelma ja aivot sen toteuttava laitteisto – sama ohjelma voi toteutua myös erilaisessa laitteistossa. Tällaista kognitiotieteen viitekehystä voidaan kutsua kognitivismiksi: mielen tilat ovat laskennallisia prosesseja, jotka määrittävät niiden funktionaalisten eli toiminnallisten roolien perusteella. Koska sama funktionaalinen tehtävä luo saman kognitiivisen tilan, tietokonemetaforan valossa mentaaliset prosessit eivät riipu tietystä materiaalisesta perustasta, eikä ole periaatteellista syytä rajoittaa niitä vain aivojen sisäisiin prosesseihin. Kognitivismissa ruumista pidetään siis mielen laitteistona, mutta sille ei anneta suurta roolia kognitiivisten toimintojen selittämisessä.²

Enaktivismi ja mielen kehollisuus

Tietokonemetafora on osoittautunut ongelmalliseksi, sillä se ei huomioi tarpeeksi mielen kehollista perustaa. Emme ole abstraktia informaatiota käsitteleviä koneita vaan kehollisia olentoja, jotka toimivat ympäristössään. Kognitiivisten prosessien, kuten muistin, havaitsemisen tai ajattelun ymmärtäminen vaatii myös kehon sensorimotorisen rakenteen huomioimista. Ihmisruumiin aisti- ja liike-elimet mahdollistavat tietynlaisen kognitiivisen toiminnan: esimerkiksi näköaistilla on merkittävä rooli ihmiskokemuksessa, kun taas lepakon kokemusmaailma on aivan toisenlainen lepakon erilaisen aistijärjestelmän vuoksi. Myös monet kielelliset käsitteemme perustuvat keholliseen ja sensorimotoriseen kokemukseen. Esimerkiksi ruumiin pystyasento voi vaikuttaa siihen, että ”ylhäällä” on metaforana myönteinen ja ”alhaalla” kielteinen.³ Lisäksi suuri osa sosiaalisesta kanssakäymisestä perustuu ei-kielelliseen ruumiilliseen vuorovaikutukseen, kuten ilmeisiin ja eleisiin.

Viime vuosikymmeninä kognitiotieteessä on syntynyt uusi suuntaus, joka painottaa mielen perustavien laatuista kehollista luonnetta: enaktivismi sitoo mielen ruumiiseen ja ruumiin ympäristöön⁴. Enaktivistinen käsitys kognitiosta on perinteistä laajempi: kognitioon kuuluu ajattelun lisäksi myös kehollinen toiminta sekä vuorovaikutus ympäristön kanssa. Kognitio ei siis rajoitu vain korkeampiin kognitiivisiin prosesseihin, kuten kielellisten päätelmien muodostamiseen, vaan jo yksinkertaiset elolliset olennot nähdään kognitiivisina (”miellessä”) toimijoina. Enaktivismi korostaa kognition biologista pohjaa sekä jatkuvuutta mielen ja elämän välillä – elämä on *mielenkaltaista* ja mieli *elämänkaltaista*. Perusmuodossaan kognitio on elämän ylläpitoon tähtäävää merkityksiä muodostavaa (*sense-making*) toimintaa: elävä olio tulkitsee ympäristöään omasta näkökulmastaan omien tarpeidensa mukaisesti⁵. Enaktivismi myös kritisoi tietoisin kokemuksen ja kognition jyrkkää jakoa: kognitioon kuuluu lähtökohtaisesti kokemuksellinen näkökulma maailmaan, ja se on affektiivista. Kognitio perustuu kehollisiin emootioihin ja motivationaa-

lisiin toimintatapumuksiin, jotka muodostavat pohjan subjektiivisille kokemuksille. Emootiot eivät ole erillisiä rationaalisesta ajattelusta, vaan ne ovat välttämättömiä jo tarkkaavaisuuden suuntaamisessa ja kiinnostuksen herättämisessä ajateltavaa asiaa kohtaan.⁶

Enaktivismissa kognitiivinen systeemi ymmärretään autonomisena agenttina eli itseohjautuvana aktiivisena toimijana, jolla on kyky erottautua ympäristöstään ja ylläpitää omaa kehollista identiteettiään. Biologinen keho on operationaalisesti suljettu organisaatio eli toisiinsa sidoksissa olevien prosessien verkosto, joka tuottaa ja ylläpitää itseään. Vaikka kehon materiaaliset osat muuttuvat jatkuvasti, sen itseorganisoituva kehollinen identiteetti säilyy pysyvänä. Maailmassa toimiva agentti on myös toiminnan lähde, joka säätelee itse vuorovaikutustaan ympäristönsä kanssa ja luo omat tavoitteensa.⁷ Perustavoitteena on olemassaolon jatkuminen, mikä on elävien organismien erityispiirre. Elävät oliot ”välittävät” ja ”kantavat huolta” jatkumisestaan, ja juuri sen ansiosta ympäristö koetaan merkityksellisenä.⁸ Kehollinen identiteetti on siis kognitiivisen systeemin ydin, ja kognitiivinen toiminta puolestaan on välttämätöntä kehollisen identiteetin säilyttämiselle.⁹

Sekä laajennetun mielen teoria että enaktivismi kritisoivat aivokeskeisyyttä ja maailman ja mielen rajojen tiukkaa asettamista¹⁰. Clarkin ja Chalmersin laajennetun mielen teorian taustalla yhä vaikuttavan kognitivismin taustaoletukset (kuten tietokonemetafora) kuitenkin erottavat sen ratkaisevasti enaktivismista. Tämä tulee esiin jo kognition määrittelyssä. Kognitivismissa kognition on abstraktia informaation prosessointia: mielen biologinen ja ruumiillinen pohja ohitetaan täysin. Enaktivismissa taas kognition on konkreettista ja merkityksiä tuottavaa toimintaa, joka perustuu systeemin omaan, ruumiilliseen näkökulmaan ja autonomiseen rakenteeseen. Lisäksi kognitivismissä tyypillisesti sivuuttaa kokemusta ja emootioita koskevat kysymykset, kun taas enaktivismi pitää subjektiivista kokemusta olennaisena osana kognitiota.¹¹

Minuuden eri muodot

Artikkelinsa lopussa Clark ja Chalmers mainitsevat ohimennen, että ajatus laajentuneesta mielestä näyttää johtavan myös ’minän’ laajentumiseen: informaatio Oton muistikirjassa muodostaa keskeisen osan Oton identiteettiä kognitiivisena agenttina. Minän käsitteellä kuitenkin kuvataan lukuisia ilmiöitä, jotka voidaan nähdä toisiaan täydentävinä minuuden eri ulottuvuuksina. Esimerkiksi ruumiillinen, kokemuksellinen, interpersonaalinen ja narratiivinen minuus esiintyvät usein yhdessä, mutta ne voidaan myös erottaa käsitteellisesti toisistaan.¹² Millaisen minän nämä filosofit siis oikein laajentavat?

Clark ja Chalmers sijoittavat minuuden samaan joukkoon kuin uskomukset: Oton identiteetti muodostuu muistoista, uskomuksista ja niille perustuvista narratiiveista. Samoin kuin uskomusten, myös mi-

nuuden materiaallinen pohja voi toisinaan ylittää kehon rajat. Clarkin ja Chalmersin käsityksessä minä laajenee kehon ulkopuolelle uskomusjärjestelmän mukana: koska osa uskomusjärjestelmästä sijaitsee muistikirjassa, myös osa minästä ulottuu sinne.

Toisaalta tuntuisi intuitiiviselta ajatella, että minuuden rajat vastaavat kehon rajoja. Eikö juuri minä ole se pysyvä subjektiivisuuden yksikkö, jonka ulkopuolelle mielen laajeneminen tapahtuu? Ajatus laajentuneesta minuudesta vaikuttaa ongelmalliselta, jos minää pidetään olennaisesti kehollisena. Clarkin ja Chalmersin esimerkissä Oton keho ei ole laajentunut muistikirjaan. Myös kokemuksen tasolla näyttää, että vaikka muistikirja olisi funktionaalisesti osa Oton muistia, on kuitenkin eri kokemus selata kirjaa – nähdä se, tuntee sen sivut sormissaan – kuin välittömästi muistaa asioita.

Minuutta koskevissa teorioissa tehdään keskeinen käsitteellinen erottelu kahden erilaisen minuuden muodon välillä. ’Minimaalinen minä’ on kokemuksen sensorimotorinen subjekti tai subjektiivisuus, joka on tietoisien kokemuksen rakenteellinen osatekijä. Minimaalinen minuus edellyttää kokemuksen perustana olevia kehollisia toimintoja: se on siis olennaisesti sekä kokemuksellinen että kehollinen. ’Narratiivinen minä’ puolestaan viittaa minuuteen kielellisenä ja omaelämäkerrallisena rakenteena, joka vaatii korkeamman tason kognitiivisia kykyjä, kuten reflektiivistä itsetietoisuutta eli kykyä tarkastella itseä kokemuksen kohteena ja kykyä käsitteellistää kokemukset osaksi henkilökohtaista identiteettiä. Minimaalinen minä on minuuden perustavanlaatuisin muoto, johon korkeamman tason muodot pohjautuvat. Jo vastasyntyneillä on minimaalinen minuus, mutta narratiivinen minuus ja reflektiivinen käsitys itsestä kehittyvät vasta kielen oppimisen ja sosiaalisen vuorovaikutuksen myötä.¹³

Clark ja Chalmers tulevatkin viitanneeksi pelkästään korkeammantasoiseen minuuteen väittäessään Oton minuuden laajenevan. Muistikirja on osa Oton narratiivista minuutta, joka perustuu muistoihin ja uskomuksiin. Muistikirjan tuhoaminen vaikuttaisi Oton narratiiviseen identiteettiin, mutta kehollinen ja kokemuksellinen minuus ei samalla tavoin riipu uskomuksista ja niitä tuottavista ulkoisista välineistä. Oton perustavanlaatuisen kehollisen identiteetti ja subjektiivinen näkökulma säilyisivät siis ilman muistikirjaakin.

Laajennetun mielen teoriassa minimaalinen minuus ei siis laajene kognition mukana, sen sijaan narratiivisen minuuden voidaan sanoa laajenevan. Koska Clarkin ja Chalmersin minän käsite jättää alun perinkin kehollisen ja kokemuksellisen (minimaalisen) minuuden huomiomatta, se ei tietenkään myöskään käsittele sen mahdollista laajenemista biologisen kehon ulkopuolelle. Narratiivinen ja minimaalinen minuus ovat toki eri tasojen ilmiöitä, eikä sinänsä ole periaatteellista estettä, miksei tietty teoria voisi tarkastella vain yhtä minuuden osaluuetta. Keskittyessään pelkästään korkeamman tason kognitiivisiin kykyihin Clarkin ja Chalmersin kognitiivistinen tulkinta on kuitenkin kapea, sillä se ei pysty

”Sokea ei ensisijaisesti koe keppiä kädessään, vaan kadun kepin päässä.”

lainkaan käsittelemään minuuden kokemuksellista luonetta ja kehollista pohjaa.

Enaktivismi ja laajentunut minä

Enaktivismiin autonomisen agentin käsite sen sijaan yhdistyy suoraan minimaalisen minän käsitteeseen. Minimaalisen minuuden molemmat määritelmälliset piirteet – kokemuksellisuus ja kehollisuus – korostuvat enaktivistisessä viitekehityksessä. Myös kysymys mielen laajenemisesta kääntyy enaktivismissa kysymykseksi kognitiivisen agentin rakenteesta. Autonomisen agentin laajenemisena voidaan pitää esimerkiksi sokean kepin käyttöä¹⁴. Harjoittelun myötä kepillä voi tunnistaa pinnanmuotoja ja toimia ympäristössä. Silloin se ei enää ole ensisijaisesti ulkoinen esine, vaan kehoon sulautuneena siitä on tullut aistielinten korvaaja. Sokea ei ensisijaisesti koe keppiä kädessään vaan kadun kepin päässä. Keppi tarjoaa rinnakkaisen systeemin näköaistille: sen avulla henkilö merkityksellistää ympäristöään ja laajentaa toimintamahdollisuuksiaan.

Enaktivistit korostavatkin, että aivot ja keho ovat rakenteellisesti muovautuvia: ne voivat muuttaa toimintaansa sisällyttämällä tai liittämällä autonomiseen organisaatioonsa prosesseja biologisen kehon ulkopuolelta. Kehoon (ja kognitioon) sisällytetyn osan ei tarvitse olla biologinen, mutta sen tulee olla kiinteästi liitoksissa keholliseen identiteettiin ja kehon täytyy säädellä sitä aktiivisesti. Enaktivistit erottavat toisistaan prosessit, jotka ainoastaan laajentavat kehoa, ja prosessit, jotka keho

sisällyttää (*incorporate*) itseensä. Kehoa laajentavat apuvälineet (kuten muistikirjat tai älypuhelimet) ovat merkittäviä, sillä ympäristön tarjoamina rakennuspalasina ne osaltaan tukevat kognitiivista agenttia ja tämän pyrkimyksiä, vaikka ne eivät olekaan osa agentin kehollista identiteettiä¹⁵. Kehoon sisällytetyt työkalut (kuten sokean kepit tai tekoraajat) puolestaan kuuluvat keholliseen identiteettiin, jolloin niiden asema on kokemuksellisesti erilainen.¹⁶

Kehon laajentumista voidaan tarkentaa ruumiinfenomenologiasta tutun erottelun avulla: kehon kokemiseen kuuluu sekä objektin että subjektin näkökulma. Keho objektina on keho havaittuna ja tunnistettuna omaksi, esimerkiksi omia käsiään voi katsella arvioiden niiden uurteiden määrää tai kämmenen viivojen muotoja. Keho subjektina puolestaan on läpinäkyvä kokemuksen rakenne, jonka kautta toiminta tapahtuu. Omia käsiä ei tarkastella objekteina, vaan niiden avulla toimitaan maailmassa: kosketaan, tartutaan ja tutkitaan.¹⁷ Kehon kokemista koskeva jaottelu onkin yksi tapa esittää minimaalisen ja narratiivisen minän ero: minimaalisessa minuudessa keho kuuluu subjektiiviseen kokemukseen läpinäkyvänä, kun taas narratiivisen minän tarkastellessa itseään keho näyttäytyy objektina.

Kehoon sisällytetyt ulkoiset apuvälineet saavuttavat samanlaisen läpinäkyvän aseman kokemuksessa: niistä tulee osa kehoa subjektina. Esimerkiksi tekoraajojen käyttäjät kertovat tuntevansa raajansa kanssa kosketuksessa olevat asiat, eivät itse raajaa. Sokean kepin tapaan tekoraaja on sisällytetty keholliseen identiteettiin ja

sen välityksellä henkilöt merkityksellistävät ympäristöään. Mihin raja sitten tulisi vetää? Mitkä kaikki asiat voidaan laskea mukaan keholliseen identiteettiin? Enaktivistit vetävät rajan juuri läpinäkyvyyteen (*transparency constraint*): ulkoista välinettä ei koeta erillisenä objektina vaan läpinäkyvänä osana kehoa, jonka kautta maailma koetaan.¹⁸ Läpinäkyvyyden vaatimus on hyödyllinen lisä laajennetun mielen tutkimiseen, sillä sen avulla voidaan erottaa toisistaan ulkoiset tekijät, joita kognitiivinen systeemi käyttää ajoittain välineellisesti, sekä toisaalta tekijät, jotka muodostuvat konstitutiiviseksi osaksi systeemiä.

Kognitiivinen selitysmalli rajoittuu tarkastelemaan kehoa vain objektina. Enaktivismi puolestaan korostaa, että mielen toimintojen selityksen on huomioitava kehollisuuden molemmat puolet: objektina ja subjektina oleminen. Sekä Clarkin ja Chalmersin esittämän yhdenvertaisuusperiaatteen että enaktivistisen läpinäkyvyyden vaatimuksen mukaan jokin alun perin ulkoinen tekijä tulee osaksi kognitiivista systeemiä silloin, kun se toimii vastaavalla tavalla kuin systeemin biologiset osat. Läpinäkyvyyden vaatimus kuitenkin vie tarkastelun syvemmälle, sillä pelkän funktionalistisen kuvauksen sijaan se korostaa kognitiivisen systeemin autonomista identiteettiä ja kokemuksellisuutta. Kun kognitiivinen systeemi laajentuu (eli sisällyttää itseensä prosesseja ulkomaailmasta), on johdonmukaista sanoa, että samalla myös minimaalinen minuus laajenee. Sokealle keppi muodostuu osaksi minimaalisen minuuden rakennuspohjaa. Myös minuuden tutkimus näyttää siis puhuvan aivokeskeistä mielenfilosofiaa vastaan.

Laajentuneesta mielestä laajentuneeseen minään

Enaktivismissa mieli ja minuus nähdään perustaltaan kehollisina ilmiöinä, muttei välttämättä vain biologiseen kehoon rajoittuneina. Enaktivistisen käsityksen hyväksy-

misestä seuraa, että kognition laajentuessa myös perustavanlaatuisin minuus laajentuu biologisen ruumiin rajojen ulkopuolelle.

Enaktivismi tarjoaa selitysvoimaisen viitekehyksen sekä minuuden että laajennetun ja kehollisen kognition tarkastelemiseen: lähestymistapa antaa eväät näiden teemojen tutkimiseen johdonmukaisesti yhdessä. Mielienkiintoinen kysymys on esimerkiksi minuuden ja sosiaalisen kognition suhde. Koskeeko laajeneminen vain yksittäistä minää, vai voiko minuus laajeta myös ryhmässä – voivatko ryhmän minuudet laajentua esimerkiksi yhdessä taideteosta tehdessä? Entä voivatko toiset ihmiset toimia minuuden rakenteina? Esimerkiksi vanha pariskunta, joka täydentää toistensa lauseita, luo ainakin narratiivisen minuutensa toistensa avulla. Kuitenkin myös yksilön kokemus voi olla sosiaalisesti tuotettua, jolloin voidaan puhua minimaalisen minuuden laajenemisesta.¹⁹

Viime aikoina enaktivismia on hyödynnetty esimerkiksi psykiatristen häiriöiden tutkimuksessa: patologiset kokemukset voivat selventää minuuden eri muotojen ja niiden laajentumisen tutkimusta²⁰. Esimerkiksi syömis-häiriöissä syömiseen yhdistettävä toiminta muodostaa keskeisen osan henkilön identiteettiä sekä kokemuksen että narratiivisen minuuden tasolla. Syömisestä tulee keino säädellä suhdetta ympäristöön (erityisesti toisiin ihmisiin). Suhtautuminen ruokaan voidaan nähdä kehollisen toiminnan ja kielellisen kommunikaation jatkeena minuuden rakentumisessa ja ilmaisussa.²¹ Myös tuttu ulkoinen esine voi laajentaa minuutta samantapaisesti. Esimerkiksi kokenut viulisti voi säädellä soittamisen avulla tunteitaan ja mielialojaan. Hänelle viulu ei ole vain fyysinen esine vaan kognitiota laajentava apuväline, joka on sisällytetty hänen kokemukselliseen, keholliseen ja narratiiviseen identiteettiinsä – viulistin minään.²² Enaktivistisen lähestymistavan avaama näkökulma auttaa osoittamaan, minne asti mieli voi laajentua ja missä kulkevat minuuden rajat.

Viitteet

- 1 Clark & Chalmers 1998.
- 2 Ks. myös Epsteinin ja Pesosen artikkelit tässä numerossa. Kognitiivisissa yhdistyy (1) komputationalistinen ja (2) funktionalistinen käsitys mielestä: (1) kognitio on laskennallista informaation prosessointia ja (2) mentaalitilat määritellään niiden toiminnallisten roolien perusteella (esim. Thompson 2007, 4–8). Näkemykseen kuuluu myös *moninaisen toteutuuden* idea: kognitiiviset prosessit eivät ole sidoksissa tiettyyn materiaaliseen perustaan, vaan sama toiminnallinen prosessi muodostaa

- 3 saman kognitiivisen tilan. Ks. Wheeler 2010 funktionalismin ja laajennetun kognition yhteydestä ja siitä, miten perinteinen funktionalismi johtaa ”laajennettuun funktionalismiin”.
- 4 Lakoff & Johnson 1999.
- 5 Enaktivismiin voidaan sanoa saaneen alkunsa Varelan, Thompsonin ja Roschin kirjasta *The Embodied Mind* (1991). Lisäksi enaktivismiin taustalla vaikuttavat mm. fenomenologinen filosofia (esim. Merleau-Ponty 1962) sekä Maturanan ja Varelan (1980) kehittämä biologinen *autopoiesis*-teoria, jossa kognitiivinen systeemi nähdään itseään tuottavien ja ylläpitävien prosessien

- 6 verkostona (kreikan kielen sanoista *auto*, itse ja *poiesis*, tuottaminen). Samankaltaisia ajatuksia on esitetty jo aiemmin myös pragmatismien yhteydessä (ks. esim. Dewey & Bentley 1949).
- 7 Enaktivismiin keskeinen termi *sense-making* tarkoittaa, että kognitiivinen systeemi luo ympäristölle merkityksen omasta näkökulmastaan. Tämä ei kuitenkaan vaadi reflektiivisiä tai käsitteellisiä kykyjä, vaan kognitio *sense-making*-toimintana on perustasolla tapahtuvaa oman vuorovaikutuksen joustavaa säätelyä ympäristön kanssa.
- 8 Colombetti 2015; Damasio 2000; Thompson 2007; Thompson & Staple-

- ton 2009. Myös viimeaikaiset psykologian ja neurotieteen tulokset tukevat enaktiivista käsitystä, jonka mukaan olemme kognitiivis-affektiivisia toimijoita, ks. esim. Damasio 2000; 2001.
- 7 Barandiaran ym. 2009.
- 8 Colombetti 2015; Jonas 1966. Enaktiivisissa viitataan usein Hans Jonasin bio-fenomenologisessa näkemyksessä käytettyyn *concern*-termiin.
- 9 Autonomisena agenttina oleminen siis edellyttää kahta toisiaan täydentävää puolta: toisaalta yksilöllinen kehollinen identiteetti määrittää agentin organisaation rajat, toisaalta ympäristöä merkityksellistävä kognitiivinen toiminta sitoo agentin ympäristöön. Kehollinen identiteetti ei ole staattinen vaan dynaaminen. Sen ylläpito vaatii jatkuvaa vuorovaikutusta ympäristön kanssa; 'operationaalinen sulkeutuneisuus' ei tarkoita fyysistä tai kausaalista sulkeutuneisuutta vaan viittaa systeemin organisaation muotoon. Tämä enaktiivisissa käytetty 'autonomisen agentin' määritelmä siis korostaa kognitiivisen systeemin itseohjautuvaa luonnetta ja biologista perustaa. Määritelmä ei kuitenkaan viittaa teon ja tahdon filosofiassa tutkittuun autonomiseen toimintaan, jossa autonomia liitetään kognitiivisesti korkeamman-tasoiseen kykyyn ohjata omaa toimintaa, ja joka on olennainen moraalille ja yhteiskunnalliselle toimijuudelle.
- 10 Laajentuneen ja kehollisen mielen ideosta puhutaan usein kootusti käsitteellä 4E (*embodied, embedded, extended, enacted cognition*), mutta näkemysten yhteensopivuudesta keskustellaan. Ks. esim. Menary 2010; Ward & Stapleton 2012.
- 11 Thompson 2007; Thompson & Stapleton 2009; Varela ym. 1991.
- 12 Esim. Gallagher 2013. Lisäksi on huomattava, että tässä tarkastelemme ainoastaan ihmisen minuutta, joka tyypillisesti on filosofien kiinnostuksen kohteena. Enaktiivisissa puolestaan jo yksinkertaiset elävät oliot ovat esimerkki autonomisesta agentista: termiä itse (*self*) käytetään viitattaessa systeemin identiteettiin, mutta ihmisminuuteen liitetyt minä (*I*) ja itsetietoisuus (*self-consciousness*) ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Emme kuitenkaan ota kantaa siihen, onko jo hyvin yksinkertainen elävä olio tietoinen tai voidaanko sitä kutsua minäksi, vaan analysoimme ennen kaikkea ihmismieltä.
- 13 Esim. Damasio 2000; Gallagher 2000; Legrand 2007; Zahavi 2006. Erottelu kahden minuuden muodon välillä on yleisesti hyväksytty, mutta eri kirjoittajat viittaavat siihen eri termiparein: ydinitse ja elämäkerrallinen itse, minimaalinen ja narratiivinen minä, minä subjektina ja minä objektina, esireflektiivinen ja reflektiivinen itsetietoisuus. Narratiivista minuutta analysoi tarkemmin esim. Schechtman 2011.
- 14 Sokeankeppiä on aiemmin käyttänyt esimerkiksi mm. Merleau-Ponty 1962.
- 15 Kirjallisuudessa käytetty termi *scaffold* tarkoittaa myös rakennustelinettä. Ks. esim. Sterelny 2010.
- 16 De Preester & Tsakiris 2009; Sterelny 2010; Thompson & Stapleton 2009.
- 17 Legrand 2007; Merleau-Ponty 1962; Thompson & Stapleton 2009. Merleau-Ponty havainnollistaa kehon kokemista myös esimerkillä, jossa keho on samaan aikaan sekä objekti että subjekti: koskettaessani oikeaa kättäni vasemmalla ovat molemmat kädet sekä koskettettuja että koskettavia.
- 18 De Preester & Tsakiris 2009; Thompson & Stapleton 2009.
- 19 De Jaegher & Froese 2009; Froese & Fuchs 2012.
- 20 Esim. Maiese 2015 käsittelee minuutta skitsofrenian ja dissosiativisen identiteettihäiriön yhteydessä.
- 21 Ks. esim. Legrand & Briend 2015 anoreksian kehollisesta ja intersubjektiivisesta luonteesta.
- 22 Colombetti & Krueger 2015.

Kirjallisuus

- Barandiaran, Xabier E., Di Paolo, Ezequiel & Rohde, Marieke, Defining Agency. Individuality, Normativity, Asymmetry and Spatio-temporality in Action. *Adaptive Behavior*. Vol. 17, No. 5, 2009, 367–386.
- Clark, Andy & Chalmers, David, The Extended Mind. *Analysis*. Vol. 58, No. 1, 1998, 7–19.
- Colombetti, Giovanna, Enactive Affectivity, Extended. *Topoi* 12.7.2015.
- Colombetti, Giovanna & Krueger, Joel, Scaffoldings of the Affective Mind. *Philosophical Psychology*. Vol. 28, No. 8, 2015, 1157–1176.
- Damasio, Antonio, *Tapahtumisen tunne. Miten tietoisuus syntyy* (The Feeling of What Happens, 1999). Suom. Kimmo Pietiläinen. Terra cognita, Helsinki 2000.
- Damasio, Antonio, *Descartesin virhe. Emootio, järki ja ihmisen aivot* (Descartes' Error, 1994). Suom. Kimmo Pietiläinen. Terra cognita, Helsinki 2001.
- De Jaegher, Hanne & Froese, Tom, On the Role of Social Interaction in Individual Agency. *Adaptive Behavior*. Vol. 17, No. 5, 2009, 444–460.
- De Preester, Helena & Tsakiris, Manos, Body-extension versus Body-incorporation. Is There a Need for a Body-model? *Phenomenology and the Cognitive Sciences*. Vol. 8, No. 3, 2009, 307–319.
- Dewey, John & Bentley, Arthur F., *Knowing and the Known*. Beacon Press, Boston 1949.
- Froese, Tom & Fuchs, Thomas, The Extended Body. A Case Study in the Neurophenomenology of Social Interaction. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*. Vol. 11, No. 2, 2012, 205–235.
- Gallagher, Shaun, Philosophical Conceptions of the Self. Implications for Cognitive Science. *Trends in Cognitive Sciences*. Vol. 4, No. 1, 2000, 14–21.
- Gallagher, Shaun, A Pattern Theory of Self. *Frontiers in Human Neuroscience*. Vol. 7, No. 443, 2013, 1–7.
- Jonas, Hans, *The Phenomenon of Life. Toward a Philosophical Biology*. Northwestern University Press, Evanston 1966.
- Lakoff, George & Johnson, Mark, *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. Basic Books, New York 1999.
- Legrand, Dorothée, Pre-reflective Self-as-subject from Experiential and Empirical Perspectives. *Consciousness and Cognition*. Vol. 16, No. 3, 2007, 583–599.
- Legrand, Dorothée & Briend, Frédéric, Anorexia and Bodily Intersubjectivity. *European Psychologist*. Vol. 20, No. 1, 2015, 52–61.
- Maiese, Michelle, *Embodied Selves and Divided Minds*. Oxford University Press, Oxford 2015.
- Maturana, Humberto & Varela, Francisco J., *Autopoiesis and Cognition. The Realization of the Living*. D. Reidel, Dordrecht 1980.
- Menary, Richard, Introduction to the Special Issue on 4E Cognition. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*. Vol. 9, No. 4, 2010, 459–463.
- Merleau-Ponty, Maurice, *Phenomenology of Perception* (Phénoménologie de la perception, 1945). Käänt. Colin Smith. Routledge, London 1962.
- Schechtman, Marya, The Narrative Self. Teoksessa *The Oxford Handbook of the Self*. Toim. Shaun Gallagher. Oxford University Press, Oxford 2011, 394–416.
- Sterelny, Kim, Minds. Extended or Scaffolded? *Phenomenology and the Cognitive Sciences*. Vol. 9, No. 4, 2010, 465–481.
- Thompson, Evan, *Mind in Life. Biology, Phenomenology, and the Sciences of Mind*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, (Mass.) 2007.
- Thompson, Evan & Stapleton, Mog, Making Sense of Sense-Making. Reflections on Enactive and Extended Mind Theories. *Topoi*. Vol. 28, No. 1, 2009, 23–30.
- Varela, Francisco J., Thompson, Evan & Rosch, Eleanor, *The Embodied Mind. Cognitive Science and Human Experience*. MIT Press, Cambridge, (Mass.) 1991.
- Ward, Dave & Stapleton, Mog, Es Are Good. Cognition as Enacted, Embodied, Embedded, Affective and Extended. Teoksessa *Consciousness in Interaction. The Role of the Natural and Social Environment in Shaping Consciousness*. Toim. Fabio Paglieri. John Benjamins, Amsterdam 2012, 89–104.
- Wheeler, Michael, In Defense of Extended Functionalism. Teoksessa *The Extended Mind*. Toim. Richard Menary. MIT Press, Cambridge, (Mass.) 2010, 245–270.
- Zahavi, Dan, *Subjectivity and Selfhood. Investigating the First-Person Perspective*. MIT Press, Cambridge, (Mass.) 2006.